

היבטים לשוניים בפרשת מסעי עו

דקדוקי קריאה בפרשה ובהפטרה ובראשון של דברים

- לג ג מֶרַעַמְסֶס: העי"ן בשווא נח והמ"ם אחריה בשווא נע¹
- לג ד וּבֹאֲלֵיהֶם: האל"ף כלל אינה נשמעת
- לג ט שְׁתֵּים עָשָׂרָה: לפי ברויאר כך צריכה להיות ההטעמה²
- לג יד וְלֹא-הָיָה שֵׁם: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה
- לג יט מִרְתֶּמָּה: המ"ם בצירי ולא בחיריק מפני הר"ש הבאה אחריה, כלל זה יפה גם בהמשך
- לג כב בְּקֶהֱלֶתָהּ: הקו"ף בשווא נח, לעומת זאת בפס' הבא מְקַהֲלָתָהּ הקו"ף בדגש חזק ובשווא נע
- לג כט בְּחִשְׁמָנָה: במלרע
- לג לד בְּעֵבְרָנָה: במלרע
- לג מא בְּצִלְמָנָה: מלרע
- לג מה בְּדִיבֶן גָּד: בְּדִיבֶן מלרע, אין טעם נסוג אחור וכן בפסוק הבא
- לג מו דְּבִלְתִּימָה: הי"ד בשווא נח על אף שהיא באה אחרי תנועה גדולה³, וכן בפסוק הבא
- לג מט הִישַׁמֶת: הי"ד בשווא נח
- לג נב כָּל-מְשִׁכֵּיתָם: שי"ן שמאלית
- לג נג וַיִּשְׁבְּתָם-בָּהּ: געיה בוא"ו
- לג נד אֲשֶׁר-יֵצֵא לוֹ: טעם נסוג אחור לי"ד
- לג נה לְשָׁכִים: שי"ן שמאלית. וְצָרְרוּ: רי"ש ראשונה בשווא נע ולא בחטף
- לג ב אֶל-הָאָרֶץ כְּנָעַן: תיבת הָאָרֶץ בה"א הידיעה
- לג ד וְעֵבֶר צָנָה: טעם נסוג אחור לעי"ן
- לג ה נַחֲלָה: במלעיל
- לג ו זֶה-יְהִיָּה: הי"ד אינה דגושה, כן הדבר בפסוקים ז וט
- לג י שְׁפָמָה: שי"ן ימנית!
- לג יא וַיֵּרֶד הַגִּבְלִי: השני בפסוק, בזקף קטן ולא ברביע
- לג יד הָרְאוּבֵנִי: האל"ף כלל אינה נשמעת, כאילו כתוב 'הרובני'⁴
- לג כ וּלְמִטָּה בְּנֵי שְׁמַעוֹן: מונח זקף קטן במדויקים⁵
- לג כב בֶּן-יִגְלִי: הי"ד בקמץ קטן

¹ יתכן שינוי משמעות אם יקרא עי"ן פתוחה

² תורה קדומה בחלק הדקדוק, בשם מהר"ב (רבי יחיא בשי"ר): 'ספרים אחרים באזלא גרש'. יש בהבדל זה כדי ללמד על טיבו של השווא הבא בראש תיבת שתי-שתיים. הערה: טיבו של השווא הוא במחלוקת מדקדקים ראשונים. ספק אם מן התבונה להכריע כך במחלוקת, או לאמר שבחלק מהפסוקים שי"ן של שתיים בשווא נע, ובחלקם – בשווא נח.

³ כך הדבר כאשר התנועה הגדולה באה בהברה מוטעמת.

⁴ בכתר ארם צובא יש סימן רפי על האלף להראות שהיא אינה נהגית.

⁵ לא מרכא טיפחא אתנח (היידנהיים וקורן)

לד כח פִּדְהָאֵל: הה"א בשווא נח, יש לקרוא כאילו יש בה מפיק. להבדיל מ"פִּדְהָצוֹר" שהה"א נחה ואינה נשמעת

לה ב לַעֲרִים: העמדה קלה בלמ"ד להדגשת הסגול המורה על מיודע

לה ד וּמִגְרָשִׁי: הר"ש בשווא נע, אין לחוש לאותם דפוסים אשר ניקודה בחטף

לה ה אֲלֵפִים בְּאַמָּה: טעמים נדירים⁶

לה ז וּשְׁמֹנֶה: במלרע

לה יב עֲמָדוֹ: העי"ן בקמץ קטן

לה טז רֵצֶח הָוָא: געיה בחי"ת, כך הדבר לפי ברויאר, תוכנת הכתר וכן בתורה קדומה⁷

לה כ יְהִדְפָּנוּ: הה"א בשווא נח והדל"ת בדגש קל ובחטף קמץ. בְּצִדִּיהָ: הדל"ת בחירק חסר והי"ד אחריה בדגש חזק וקמוצה, אין לקרוא 'בצדיאה'

לה כח וַיֵּשֶׁב בָּהּ: טעם נסוג אחור ליו"ד. וְאַחֲרֵי מוֹת: ואחרי במרכא ולא במקף

לה לג שִׁפְכוּ: השי"ן בחולם לא בקמץ חטוף, לכן הפ"ה בשווא נע

לו ב אֶת-אֲדֹנֵי צֹנָה ה'..... וְאֲדֹנֵי צֹנָה בָּהּ: בראשון הצד"י בחירק ובשני – בקיבוץ

לו ט מִמַּטֶּה לְמַטֶּה: בשתי המילים הטי"ת בסגול

הפטר מסעי, ירמיהו ב ד-כח, ג ד:

ב ה מֶה-מִּצָּאוּ: דגש חזק במ"ם מדין דחיק. וַיִּלְכּוּ הִיר"ד בטעם מרכא ולא בגעיא; וַיִּהְיֶה לוֹ: הה"א בשווא נח

ב ו לא-עָבַר בָּהּ: טעם נסוג אחור לעי"ן

ב ח פָּשְׁעוּ בִּי: טעם נסוג אחור לפ"א

ב י כְּתִיבִים: התי"ו בחירק חסר והי"ד אחריה בחירק מלא ודגושה

ב יב וְשִׁעְרוֹ: שי"ן שמאלית. חֲרָבוֹ: החי"ת בקמץ חטוף (קטן) והרי"ש אחריה בשווא נח⁸

ב טו לְשִׁמָּה: המ"ם בדגש חזק ובמלרע, מלשון שממה

ב יז תַּעֲשֶׂה-לָּךְ: געיה בתי"ו. עֲזָבְךָ: העי"ן בקמץ קטן וכן הוא בהמשך יט

ב יט פִּחְדָּתִי: במלרע, יש לשים לב לא לשכל את תנועות החי"ת והדל"ת

ב כ צֹעָה: יש להקפיד על קריאת העי"ן, אחרת זה משנה את המשמעות

⁶ גם הניגון שלהם אינו ידוע להרבה. בכתבי היד הסימן של קרני פרה (או פזר גדול) הוא כצורת V מעל האות, משום מה המדפיסים סימנו שתי תלישות. גם סימן זה לתלישא הוא המצאת המדפיסים, בכתבי היד תלישא קטנה היא עיגול מעל האות האחרונה, וגדולה – מעל הראשונה. בספר אם למקרא של ר' שריה דבליצקי נר"ו כתב: "והניגון הוא כמו פזר ותלישא גדולה ותלישא קטנה. מנחת כליל."

⁷ שם בחלק הדקדוק מסביר: 'כל רצח הוא' שבא כאן בענין, יש לקרות תיבת רצח בינוני, לא לעיל ולא לרע' (הכוונה לא מלעיל ולא מלרע). א"ה: אחרי המחילה לא ניתן ליאמר כלל. כל המהות של פתח גנובה היא הוספת פתח במקום שוא נח הברה סגורה בסוף המילה. כלומר "רוצח" על משקל "פותב", המילה היא מלרע אלא שלנוחות הקריאה הוסף פתח לפני הגרונית. מהר"ץ לשיטתו בענין פשטא במילה כזו, אבל גם בזה דבריו אינם מובנים.

⁸ החי"ת מנוקדת בחטף קמץ בכמה ספרים, בהם כתר ארם צובא. אך אין חטף לפני שוא וגם לא שני חטפים בתחילת מילה. סימן החטף הוא להראות שהחי"ת בקמץ קטן והרי"ש אחריה בשווא נח. כל הפסוק בלשון ציווי החל משמו שְׁמִים [בהפטר] יש לקרא בקמץ חטוף (קטן) ובשווא נח, אך במוסף (שבת ר"ח) חֲרָבָה עִירָנוּ בקמץ רחב ובשווא נע, והמשנה שם (במיוחד בהברה האשכנזית) משנה המשמעות באופן חמור!]

ב כא שוֹרֶק: ש"ן שמאלית. נֶהֱפַכְתָּ: הה"א בשווא נח והפ"א אחריה בדגש קל

ב כג מְשַׁרְכֶת: ש"ן שמאלית

ב כד בְּחֻדְשָׁה: החי"ת בקמץ קטן. יִמְצְאוּנָה: הנ"ן בשווא נח והה"א בקמץ, יש לקרוא ימצאוּנָה

ב כז אֲבִי אֶתָּה: שתי המילים מלעיל, האל"ף של אֶתָּה בפתח. יִלְדֻתָּנוּ: (לפי הקרי) הדל"ת בשוא נח, לא בחירק!

לג לח וַיַּעַל אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן אֶל־הָהָר עַל־פִּי ה' וַיָּמָת שָׁם בַּשָּׁנָה הָאַרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּחֻדְשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאַחַד לְחֹדֶשׁ:

כידוע זה יום הפטירה המוזכר בתורה שנה יום וחדש.

ועתה נפנה ליעקב עציון "באהלי שם" שבת בשבתו מסעי עו. וישא משלו.

פעמים הרבה, כשמילה במקרא לא ברורה לחכמינו – דורשים הם אותה לשון נוטריקון. כך למשל, את המילה היחידאית "יָרַט" (במדבר כב, לב) האמורה באתונו של בלעם פירשו חז"ל כראשי תיבות: יראה ראתה נטתה (ומלשון הנטייה התפתחה המשמעות הרגילה אצלנו ליירוט, הטיית מטוס ממסלולו וכו').

בדומה לכך, אף בדורות מאוחרים לעתים פירשו מילה קשה על דרך ראשי תיבות, אף שהיא כלל לא ידעה שהיא כזו. כך נעשה כנודע במילה תיקו, שפירושה 'תקום, תעמוד', אך כיום רבים סבורים שמקורה בראשי התיבות "תשבי יתרן קושיות ובעיות". וכן הוא במילה קרוב"ן שבסידורי אשכנז. במקורה היא המילה העברית "קרובות", היינו פיוטי קרובה⁹, אך היא נדרשה כראשי תיבות הפסוק "קוֹל רָנָה וַיִּשְׁמְעָה בְּאַהֲלֵי צִדִּיקִים" (תהלים קיח, טו).

בפרשתנו נזכר תאריך הפטירה היחיד בתורה, יום הסתלקותו של אהרן הכהן בראש חודש אב. הכינוי המקובל ליום הפטירה של אב ואם בספרות ההלכה הוא יארצייט, היינו "זמן השנה" בידיש (יאר – שנה, כמו year: צייט – זמן). שם זה הגיע גם לקהילות המזרח, אך שם לא הכירו את מקורו והיו שדרשוהו נוטריקון. כך מעיד בעל בן איש חי: "ועל שאלה ששאלת לבאר לך משמעות יארצייט שקורין ליום הפטירה, דע כי מתחלה הייתי חושב כי אותיות אלו הם ראשי תיבות ועשיתי להם נוטריקון, אך אחר כך ראיתי להגאון מנשה בן ישראל בספרו נשמת חיים שכתב: 'יערב נא שיחי עליך מה העירוני רעיוני לתרן על חכמי ישראל שמרונים על המנהג שיש בארצותינו לומר קדיש ביום שמת בו אב ואם, שקורין בלשון אשכנז יארצייט מידי שנה בשנה וכו', נמצא תיבות אלו הם בלשון אשכנז".

ר' יוסף חיים לא משמיענו מהו הנוטריקון שעשה ליארצייט, אך מצאנו בתימן למשל שדרשוהו: "יום איסוף רגלי צדיקים" יהיה יום טוב". ייתכן שהסיבה לכך שהמילה נתפסה כראשי תיבות קשורה גם לאילוצי הדפוס: מילים שיש בהן ייחוד כלשהו, כמילים לועזיות, מודגשות או כאלו שיש בהן משחק לשון, סומונו לא פעם באמצעות מירכאות – אותו סימון שמציין גם ראשי תיבות – ומכאן פתח לטעויות אפשריות¹².

⁹ טעם רביע גרם לנסיגת ההטעמה בתיבה השנייה ולכן המונח בתיבה הראשונה נסוג לאחור.
¹⁰ א"ה: מילה זו כידוע מוזכרת כבר בספרות המדרש, ומשמעה פייטן או שליח ציבור שפעמים רבות שלח הציבור הוא שחיבר את הפיוט. ואכמ"ל.

¹¹ א"ה: ראה למשל בראשית מט לג וַיְכַל יַעֲקֹב לְצֵאת אֶת־בָּנָיו וַיֵּאָסֶף רָגְלָיו אֶל־הַמָּטָה וַיִּגְעַע וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמּוּיוֹ:

¹² א"ה: גם על המלה ודד"ק הנמצאת במהרש"א נדרשו ראשי תבות.

נחתום באילון דפוס נוסף שהשפיע לדורות: בפרשתנו מופיעים שני טעמים נדירים, קרני פרה וירח בן יומו, וזו להם הופעתם היחידה בתורה. בחומשים שונים מופיע שם הטעם "ירח בן יומו", אך השם המקורי הוא ירח: בן יומו הוא פשוט צורת חצי עיגול שוכב, כירח הדק הנראה ביומו הראשון של החודש. בעלי הדפוס לא רצו ליצור תבנית ייחודית עבור הטעם הנדיר, ולכן לקחו את טעם האתנחתא והפכוהו – ולכן כיום הוא אינו נראה ממש כירח בן יום¹³. הוא הדין בקרני הפרה, שבכתבי היד סומנו כאות V, אך בדפוסים נבנו משני טעמי תלישא, וכך הורחקה הצורה ממקורה.

א"ה: יש להוסיף על דברי ידידנו שציור התלישא בכתבי היד הוא עיגול פשוט. וכדי לבדול מצורת סימון המסורה שגם הוא עיגול מעל האות, קבעו שתלישא קטנה היא עיגול על האות האחרונה של המלה, וגדולה על האות הראשונה. בדפוסים לא נסתפקו בזה אלא הוסיפו סימן בידול נוסף, והוא הבליטה הקטנה בתלישא קטנה בצד ימין, ובגדולה – לצד שמאל. בקרני פרה סימנו את שני העיגולים על ההברה המוטעמת.

לג נד פרופ' יואל אליצור דפי בר-אילן מסעי עו

והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחתכם לר"ב תרבו את נחלתו ולמעט תמעיט את נחלתו אל אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה למטות אבותיכם תתנחלו: כך חזרת פרשתנו בקיצור על מה שכבר נאמר בצמוד למפקד האוכלוסין שנערך מעט קודם לכן בערבות מואב (במ' כו: נב-נו):

וידבר ה' אל משה לאמר: לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות: לר"ב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו איש לפי פקדיו יתן נחלתו: אד-בגורל יחלק את הארץ לשמות מטות אבותם ינחלו: על-פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט: העקרונות כאן הם כנראה שניים: 1. גודל הנחלה בהתאם לגודל האוכלוסייה. 2. האזור הכללי שבו ינחל כל שבט יקבע בגורל.

אותה שיטה אמורה להיות מיושמת גם בתחום ערי הלויים: "כל הערים אשר תתנו ללויים ארבעים ושמנה עיר אתה ואת מגרשיהן: והערים אשר תתנו מאחזת בני ישראל מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו איש כפי נחלתו אשר יתן מעריו ללויים:" (במ' לה: ז-ח).

כדי שנוכל לעקוב אחרי ביצוע התוכנית, נסדר את השבטים לפי גודלם. בני ישראל נמנו בשני מפקדים; האחד, המפורט בראש ספר "במדבר", נערך בחודש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים, והשני נערך לאחר שלושים ושמנה שנה בערבות מואב. לענייננו חשוב המפקד השני. להלן סדר השבטים לפי גודלם במפקד שבפרשת "פינחס":

יהודה	76,500	בנימין	45,600
דן	64,400	נפתלי	45,400
יששכר	64,300	ראובן	43,730
זבולון	60,500	גד	40,500
אשר	53,400	אפרים	32,500
מנשה	52,700	שמעון	22,200

הבה נבחן מה קרה בספר יהושע.

הגדול שבשבטים, שבט יהודה, המרובה באוכלוסייתו פי 1½ משבט ממוצע, אכן זכה בנחלה גדולה מאד (אם כי שמעון נכלל בתוכה); מקדש ברנע (בימינו קו הרוחב של מצפה רמון) בדרום ועד קו הרוחב של צפון ים המלח – ירושלים – בית שמש – יבנה בצפון (יה' טו:א-יא). אבל השבט

¹³ א"ה: יש לציין לשבח את מהדורות המקרא של אהרון דותן ור"מ ברויאר ושל מפעל הכתר של בר-אילן שהחזירו את עטרת הירח וכן בטעמי אמ"ת הטעם גלגל. בטעמי אמת יש טעם הנקרא אתנח הפוך והוא כצורה הנפוצה בדפוסים. בעצת בגיא הראשון אתנח הפוך, השני גלגל.

השני בגודלו – דן, זכה בנחלה קטנה למדי, בשפלה ובחוף (שם יט:מ-מו), וכך גם יששכר וזבולון הבאים אחריו במספר הנפשות שלהם (יט:י-כג).

הנחלה הגדולה ביותר בישראל היא נחלתו של מנשה. מנשה הוא מטבע ברייתו חצי שבט, מאחר שמטה בני יוסף נחלק למנשה ואפרים. הוא עצמו עוד נחלק לשניים, וכל חצי משני חצאיו זכה בנחלה מהגדולות בארץ. מבחינת גודל אוכלוסייתו הוא בדיוק באמצע הרשימה (במפקד הראשון היה מן הקטנים, ובמפקד שנת הארבעים נעשה שבט ממוצע). והנה, בעבר הירדן המזרחי ארצו ענקית ממש - חצי הגלעד, כל הבשן עד החורן (הר הדרוזים) במזרח, ובצפון עד הר חרמון וכל רכס שניר הנקרא בימינו "מול הלבנון" (יה' יג:כט-לא; דבה"א ה:כג). בעבר הירדן המערבי נחלתו משתרעת על פני כל צפון השומרון, ולמרבית הפלא עוד הוסיפו לו על חשבון שכניו מצפון את העמקים הפוריים של בית שאן, יזרעאל, תענך, מגידו ודאר (יה' יז:ז-יא). אחרי כל זאת באים בני יוסף בטענה שנחלתם אינה מספיקה להם, ויהושע שולח אותם לבקש את היערות בהרים¹⁴ (יז:יד-יח).

מפה זו של נחלות שבטי ישראל לקוחה מתוך:

¹⁵C. R. Conder, *Palestine*, London 1899, Map IV

הנחלות הקטנות ביותר הן כנראה של זבולון, הרביעי בגדלו, ובנימין, השביעי בגדלו בין השנים עשר.

מה אם כן נשאר מהעיקרון של "לְרֵב תִּרְבּוּ... וְלַמָּעַט תִּמְעִיט"?

עתה נבחן את המצב בערי הלוויים. רשימת ערי הלוויים מפורטת ביהושע כ"א. זו היא רשימה סכמתית מאוד, המונה את כל ארבעים ושמונה הערים, ומחלקת אותן לפי השבטים, כדלהלן:

יהודה ושמעון: חברון, לבנה, יתיר, אשתמוע, חלץ, דבר, עין, יטה, בית שמש - ערים **תשע**.

בנימין: גבעון, גבע, ענתות, עלמון - ערים **ארבע**.

אפרים: שכם, גזר, קבצים, בית חרון - ערים **ארבע**.

דן: אלתקא, גבתון, אילון, גת רמון - ערים **ארבע**.

חצי מנשה א': תענך, גת רמון² - ערים **שתיים**.

חצי מנשה ב': גולן, בעשתרה - ערים **שתיים**.

יששכר: קשיון, דברת, ירמות, עין גנים - ערים **ארבע**.

אשר: משאל, עבדון, חלקת, רחב - ערים **ארבע**.

נפתלי: קדש, חמת דאר, קרתן - ערים **שלוש**.

זבולון: יקנעם, קרתה, דמנה, נהלל - ערים **ארבע**.

(ראובן: בצר, יהצה, קדמות, מיפעת - ערים **ארבע**).

גד: רמת, מחנים, חשבון, יעזר - ערים **ארבע**.

שוב סטייה ממצוות התורה. החלוקה שווה כמעט לגמרי – 48 ערים ל-12 שבטים, וכל שבט, קטן או גדול נותן 4 ערים. שתי חריגות קלות יש בה: יהודה ושמעון מוסיפים עיר אחת, ונפתלי גורע עיר אחת.

¹⁴ כמה מן המפרשים המודרניים סוברים שיהושע שלח את בני אפרים ומנשה לבקש יערות בעבר הירדן, במקומות השייכים בעצם לשבט גד (על סמך הביטוי "בארץ הרפאים", שם פסוק יד, והשם "יער אפרים" בשמואל ב:יח:ו). לפי גישה זו יש כאן עוד התרחבות של בני יוסף על חשבון שבט נוסף!

¹⁵ א"ה: בזמננו יש מפות מקראיות בעברית, אבל הנחתי למפה זו.

היש פתרון לבעיה?

הפתרון הוא מפגש בין התכניות לבין הביצוע. כל מורה מכיר את התופעה, האופיינית במיוחד למורים מתחילים, אבל קורה לעתים קרובות גם למנוסים ביותר: המורה יושב ומכין מערך שיעור מעולה, אבל כשהוא עומד לפני הכיתה, לפתע מגיעה שאלה שהופכת את הכול, או שמתברר שהתלמידים אינם מכירים את המקורות שעליהם רצה המורה להתבסס, ועליו להתחיל הכול מנקודת אפס. קל וחומר בתחומים מעשיים של ניהול מערכות או של לחימה צבאית. הציוד לא הגיע, התגלה שהמשימה שתוכננה כבר בוצעה או שהתברר שהיא בלתי אפשרית. לפעמים הלוחמים שהוכנו למשימה מסוימת לא עשו את המוטל עליהם, ודווקא יחידה אחרת התנדבה לעשותה, ועוד כהנה וכהנה תרחישים אפשריים. פתגם צבאי ידוע אומר: כל תכנית היא בסיס לשינויים.

מה היה במציאות? בני גד, ראובן וחצי מנשה קיימו את תנאם ועברו חלוצים לפני בני ישראל. יהושע שיבח אותם על כך (כב:א-ח), אבל מספרם של החלוצים היה כארבעים אלף (ד:יב-יג), מתוך כ-110,000 – מספרם האמתי של יוצאי הצבא בשבטים אלה.

מצד שני, מיד אחרי המלחמות הלאומיות הגדולות בדרום ובצפון, התעוררו בני יהודה, ובראשם כלב בן יפונה בן השמונים וחמש, וניגשו אל יהושע בגלגל. הם ביקשו רשות להילחם בענקים, ולכבוש וליישב את הר חברון (יד:ו-טו) - משימה שעמדו בה בכבוד (טו:יג-יט). בפרק "ח ביהושע" אנו קוראים את תמונת המצב לאחר השלב הראשון של ההתנחלות: מתברר שחמישה שבטים הגיעו לנחלתם, נלחמו וכבשו אותה (ובוודאי היה הדבר כרוך בקשיים ואף בהרוגים ונפגעים), ביראו יערות והחיו אזורים מדבריים וחצי מדבריים, זרעו, נטעו ובנו. לעומתם המשיכו שבעה שבטים אחרים לשבת במחנה הלאומי בגלגל. חמשת השבטים הזריזים היו ראובן, גד, יהודה, אפרים ושני חצאי מנשה. שבעת האחרים, שיהושע כינה אותם "מתרפים" (יח:ג), היו בנימין, שמעון, זבולון, יששכר, אשר, נפתלי ודן.

יהושע "סגר" את המחנה הוותיק בגלגל, העביר את המשכן ואת מקום ההתכנסות הלאומי לשילה שבמרכז ההררי, שלח משלחות לכתוב את הארץ לשבעה חלקים, וחילק נחלות לשבטים המתרפים. לפני שליחת המשלחות לעבודתם נקבע עיקרון צודק: "יהוה יעמד על-גבולו מנגב

ובית יוסף יעמדו על-גבולם מצפון" (יח:ה). כלומר, העם כולו מודה לשבטים החזקים ובעלי המוטיבציה שעשו את משימותיהם מתוך התנדבות והקרבה, ומה שהם כבשו ויישבו בדם וביזע הרי הוא שלהם. השבטים הנותרים יקבלו את נחלותיהם בחבלים אחרים. באשר לעמקים, שיש בהם רכב ברזל לכנענים, העריך יהושע שאין סיכוי שבני יששכר ואשר יוכלו להתמודד עם משימת הכיבוש כראוי, ולכן הטיל אותה על בני מנשה (יז:יא).

כשבאו עכשיו לתת ערים ללויים, הדבר הפחות צודק היה לבקש מבני יהודה ומנשה שיתנו מארצותיהם הרחבות יותר ערים ללויים, ולכן נקבע שהערים יינתנו מכל השבטים שווה בשווה. אולם כדי לקיים את מצוות התורה באופן מינימלי, הוחלט להוסיף עיר אחת ליהודה, הגדול שבשבטים, ולגרוע עיר אחת מנפתלי, שהוא בין השבטים הקטנים מן הממוצע. סוף דבר, כשעמדה חלוקת הארץ לשבטים במבחן המעשה, התברר שאין מדובר על חלוקת נכסים אלא על חלוקת משימות.

לה יט גאל הדם הוא ימית את הרצח בפגעו בו הוא ימתנו:

פרשה וטבעה ד"ר משה רענן

רבים עסקו בסתירה לכאורה שבין הציווי לנקום במדיינים לבין איסור הנקמה שנאמר בפסוק "לא תקם ולא תטור את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ה'" (ויקרא יט, יח). באופן פורמלי ניתן להשיב שאיסור הנקמה הוא רק באדם מישראל שהרי נאמר "את בני עמך" או לחילופין, על פי הגמרא ביומא (כב,ב) שאיסור הנקמה הוא רק על נזק ממוני ולא על פגיעה פיזית או נפשית. לאור זאת ניתן להבין את הנקמה על רצח. לגבי עבד ושפחה אמרה התורה: "וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו – נקם ינקם" (שמות כא, כ) ובבן חורין מצאנו גאולת דם: "מות ימת המכה רצח הוא, גאל הדם ימית את הרצח בפגעו בו" (במדבר לה, כא).

נקמה אסורה ונקמה מותרת

כאמור קיימים הבדלים בין המצבים שבהם הנקמה אסורה לבין אלו שבהם היא מותרת אך מנקודת מבט מוסרית עדיין עומדת השאלה במקומה. אם אכן הנקמה היא פעולה בעלת ערך שלילי מדוע היא הותרה במצבים מסוימים? לשאלה זו ניתנו כמה תשובות ובחזרתי בתשובה שתוביל אותנו להשוואה (להבדיל) לעולם הטבע. הנקמה

המותרת היא נקמה שיש בה תועלת עתידית משמעותית. הנקמה המותרת היא נקמה שנועדה להגדיל כבוד שמים ולמחוק מצבים של חילול ה'. על רקע זה הצטוו בני ישראל להילחם במדין אך רק בשליחות ה'. על נקמה זו נאמר "לִי נֶקֶם וְשָׁלֵם" (דברים לב, לה) או "וְאִם בְּגוֹי אֲשֶׁר כָּזָה לֹא תִתְּנֶם נֶפֶשׁ" (ירמיהו ה, ט) ועוד. הנקמה על רצח נועדה להרתיע או למנוע מהרוצח לחזור על מעשה זה. לעומת זאת הנקמה האסורה היא נקמה אישית שנועדה לפרוק רגשי זעם אך אינה משרתת ערכים חיוביים.

העורב האורב

ייתכן שנוכל ללמוד מעולמם של בעלי החיים על משקל דברי רבי יוחנן: "אילמלא לא ניתנה תורה היינו למידין צניעות מחתול, וגזל מנמלה, ועריות מיונה" (עירובין ק, ב). אתולוגים (חוקרי התנהגות בעלי חיים) ניסו לברר האם ההתנהגות האנושית המוגדרת כ"נקמה" קיימת גם בבעלי חיים. סקירת חלק מהספרות הקיימת בנושא זה מלמדת שבדרך כלל גם התנהגויות הנראות לכאורה כנקמה נובעות למעשה מהצורך להגן על טריטוריה ומשאבים או למנוע הישנות מקרי נזק, אך כמעט לא נמצאו תופעות של נקמה על פי הגדרתה.

לדוגמה ניתן להזכיר את התופעה שבה בעלי חיים נטרפים הורגים את גורי הטורף. התאו האפריקאי מרבה להרוג את גורי האריות בסביבתו. היו שראו בהתנהגות זו סוג של נקמה אך הדעה המקובלת היא שהתאו מתגונן מפני האריות ורואה בכולם טורף בלי קשר לגודלם. מין זה גם אורב לצידים וידוע כגורם המוות העיקרי שלהם בעת פעילות צייד. תושב רמת השרון דיווח על היותו נתון במשך תקופה ארוכה להתקפות חוזרות ונשנות של עורב לאחר שאחד מגוזליו נפל לגינתו. כל "חטאו" היה בכך שהוא ניסה לעזור לגוזל והרים אותו. מאז הוא נאלץ לצאת מביתו בריצה חמוש בשמשייה וקסדה. הוא מתאר את חייו כסרט אימה של היציקוק. ההתקפות האגרסיביות מכוונות רק כלפיו ולא כלפי אשתו וילדיו. גם כאן ייתכן שמדובר באגרסיביות אינסטינקטיבית המכוונת כלפי דמות המסכנת את הצאצאים.

אחת מהדוגמאות הבודדות של נקמה, הנתונה אף היא לוויכוח, מתבטאת במקרים ההולכים ומתרבים שבהם מעורבים פילים אפריקניים התוקפים בני אדם. קיימים דיווחים על עדרי פילים ההורסים כפרים ללא סיבה נראית לעין. תופעה זו הוסברה על ידי חלק מהחוקרים כנקמה. לדעתם התקפות אלו נועדו לנקום על שנים ארוכות של התעללות בפילים. התנהגות זו מעניקה משמעות חדשה לאמרה ש"פילים אינם שוכחים". הפילים אינטליגנטיים די הצורך ויש להם זיכרון ארוך המאפשר להם לנקום. אמנם התקפות כאלו התרחשו גם בעבר אך הדבר הוסבר כמאבק טריטוריאלי או תחרות על מזון, אך לאור העובדה שאוכלוסיות הפילים קטנו מאוד וכמות המזון רבה הסבר זה לא נראה סביר.

פיל אפריקאי

טיפול שיניים

אסיים בסיפור שהגיע לידי מחנוך פלסר משדה אליהו המעיד אולי על נקמה כמשמעותה.

"סיפור ששמעתי מאבי ע"ה על אירוע שצפה בו בשנות התר"ץ. מול ביתם בכפר סבא גר וטרינר. יום אחד, אחה"צ, כשישב בנחת על מרפסת ביתו הגיע לפתע גמל,

פרץ לחצר ודהר לעברו בניסיון לתקוף אותו. הוא הספיק להימלט לתוך ביתו. לאחר זמן מה הגיע ערבי נוהג הגמלים, הרגיע את הגמל המשתולל וסיפר: כשנה לפני כן היה הגמל בטיפול בבית הווטרינר שגר בחצר זו. הווטרינר עקר לגמל שן, דבר שהכאיב לו מאוד. באותו יום הלך הערבי עם שיירת גמלים ליד קלקיליה ולפתע החל הגמל להשתולל, עזב את השיירה ושעט לעבר כפר סבא. הישמעאלי הבין כנראה את העומד להתרחש ורדף אחריו..."

לתגובות ורישום לקבלת מאמרי צמחים ובעלי חיים על פי סדר הדף היומי:
raananmoshe1@gmail.com

תן לחכם ויחכם-עוד

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com
הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע שם): <http://www.ladaat.info/onotgily.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה
<http://www.otzar.forum.org/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

אם אתה מתעניין
בהגטים הלשוניים של התורה
(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')
אתה מוזמן להרשם (בחנם)
לקבלת דוא"ל בנושאים לשוניים
בכתובת: maanelashon@gmail.com
☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותגים ☺